

Engelliler için Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği: Gereksinim ve Bir Program Modeli*

Nurettin KONAR¹, İbrahim YILDIRAN²

¹ İstanbul Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, İstanbul (e-mail: nk@nurettinkonar.com)

² Gazi Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Ankara.

* 31 Mayıs – 2 Haziran 2012 tarihleri arasında Gazi Üniversitesi 2. Uluslararası Sporda Sosyal Alanlar Kongresinde sunulan Sözel Bildiri.

ÖZET

Sanayileşmenin toplum hayatında yarattığı köklü değişikliklerle son yüzyıl içinde spor insanın kendini ifade etme, gerçekleştirme ve geliştirme yollarının önemli bir aracı olarak fonksiyon alanını genişletmiş, toplumun her kesimini ilgilendiren bir olgu haline gelmiştir. Bu yapıyla spor kavramının kapsam alanı, farklı cinsiyet, yaş ve performans grupları, hastalık ve engel tür ve düzeyleri, yaşama ve çalışma şartlarıyla sosyal ve psikolojik beklentilere göre tanımlanmış geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Sporun toplum hayatında kazandığı bu yeni boyut ve fonksiyonlar, özel uzmanlık gerektiren alanların ihtiyacını karşılayabilecek spor elemanlarının yetiştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Özel uzmanlık gerektiren alanların başında, okul içi ve dışı sportif etkinlikleri, engel tür ve düzeylerine göre düzenleyebilecek kalifiye eleman sorunu yaşayan ve nüfusun yaklaşık %12'sini oluşturan toplumun engelli kesimi gelmektedir. Sorun, 2008 Spor Şurası'na da yansımış ve Şura, engelliler için beden eğitimi öğretmeni ve antrenör yetiştirilmesi hususunda tavsiye kararı almıştır. Bununla birlikte, ülkemizde engelliler için beden eğitimi öğretmeni ve antrenör yetiştiren program bulunmamaktadır. Oysaki engelli bireylerin yaşam kalitelerinin yükseltilmesi, entegrasyon ve rehabilitasyonlarının gerçekleştirilebilmesi, her engel grubuna özgü sportif şartlar ve imkanlar konusunda bilgi ve donanıma sahip yetişmiş insan gücünün varlığıyla sağlanabilir. Bu nedenle, engelliler için beden eğitimi öğretmeni ve antrenör yetiştiren bir yüksek öğrenim programının açılması, büyük çeşitlilik gösteren engelliler evreninin genişliği dikkate alındığında bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, çağdaş modellerden hareketle, ülkemizdeki mevcut öğretmen yetiştirme konseptine uygun ve fiziki alt yapı ve öğretim elemanı bakımından yeterli spor yüksek öğretim kurumlarında uygulanabilir "engelliler beden eğitimi ve spor öğretmenliği öğretim programı" gerekçelendirilerek önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Engelliler, beden eğitimi, spor, öğretmen yetiştirme, program.

Physical Education and Sports Teaching for the Disabled: Requirements and a Program Model

ABSTRACT

With the fundamental changes in social life brought about by industrialization, sports have expanded its area of function as an important means to self-expression, self-realization and self-improvement and become a phenomenon concerning every portion of the society. By this nature, the domain of the concept of sports has a very wide spectrum defined based on difference of gender, age and performance groups, illnesses and the types and levels of disabilities, living and working conditions and on psychological expectations. These new dimensions and functions which sports acquired in the social life necessitate the education and training of sports personnel which can meet the needs of fields requiring specialization. The most important areas requiring specialization are the disabled portion of the society which constitutes almost 12% of the society having problems with finding qualified personnel who can organize sportive activities in and out of school based on the types and levels of disabilities. The problem was brought up in Sports Council 2008 and the council decided on the education and training of physical education teachers and trainers for disabled individuals. In addition, there is no program designed to educate and train physical education teachers and trainers in Turkey. However, the improvement of the life quality of disabled individuals, the realization of their integration and rehabilitation can only be achieved by providing qualified manpower well-informed and well-equipped in the field of sportive conditions and facilities specific to each disability group. Therefore the establishment of a higher education institution educating and training physical education teachers and trainers for the disabled stands out as a necessity considering the extent of the disabled population which exhibits a wide variety. Consequently and from the point of view of contemporary models; "the physical education and sports teaching program for the disabled" which can be implemented in sports higher education institutions in our country suitable for the concept of training teachers and with the sufficient physical infrastructure and qualified teaching personnel is suggested by this study with justifications.

Keywords: The disabled, physical education, sports, teacher training, program.

GİRİŞ

Eğitimin bütünlüğü içinde düşünüldüğünde, Beden Eğitimi ve Spor olgusu genel eğitimin ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır (3, 14, 36, 55). Beden Eğitimi ve Spor derslerinin, eğitim kurumlarının ders programlarına girdiği erken klasik çağa (M.Ö.500) kadar uzanmaktadır (10).

Beden Eğitimi ve Sporun genel eğitim içindeki önemi sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel değişim ve gelişmelere bağlı olarak tarihi süreç içerisinde değişik düzeylerde süregelmiştir (58). Çağlar boyunca insanlığın yaşam koşullarını düzelterek daha iyiye doğru taşınması hareket tarzlarında da değişikliklere yol açmıştır (49). Bu değişiklikler, beden eğitimi ve sporun da şekillenmesini, gelişmesini sağlamıştır.

Avrupa'da başlayan Rönesans ve hümanizm hareketleri beden eğitimi ve spor faaliyetlerinde de bir çok yeniliği beraberinde getirmiştir. Yeni çağda ruh ve beden dengeli bir şekilde geliştirilmesi ve beden eğitilmesi düşüncesinin önem kazanmaya başlaması, ünlü düşünür J.J.Russo ile bir felsefe olarak tüm Avrupa'da kabul görmüş, 1400-1500 yılları arasında Avrupa'da Beden Eğitimi okullarının programlarında yer almış, 1900 lü yılların başından itibaren de Amerika'daki bazı üniversitelerde lisans düzeyinde açılan programlarla eğitim ve öğretim içindeki yerini almıştır (21,22). Ancak sanayileşmenin toplum hayatındaki meydana getirdiği köklü değişiklikler, özellikle son yüzyıl içinde beden eğitimi ve sporun insanların kendini ifade etme, gerçekleştirme ve geliştirme yollarının çıkış kapısı olmasına yol açarak, sporun fonksiyon, alanını genişletmiştir.

Yarışma, performans, rekabet, reklam, politik propaganda ve rekor gibi özellikleriyle kendini fiziksel aktivite formlarından ayırarak 18. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan spor olgusu yaygınlaşarak toplumun her kesimini ilgilendiren bir fenomen haline gelmiştir (58). Bu yapıyla spor kavramının kapsam alanı, günümüzde bebek sporu, okul öncesi spor, çocuk sporu, gençlik sporu, okul sporu, kulüp sporu, yaşam boyu spor, performans sporu, tatil sporu, müessese sporu, iş yeri sporu, ıslahevi-hapishane sporu, yaşlılarda spor, kadın ve spor, engelliler sporu, rehabilitasyon sporu, aile sporu, entegrasyon sporu, kronik hastalıklar ve spor, herkes için spor, sağlık sporu vb. gibi değişik içerik ve organizasyon yapıları, farklı karakteristikleri olan formlarıyla oldukça geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Bu alanlar ise toplumun, beden eğitimi ve spor öğrenimi veren kurumlardan beklentilerinin çok yönlü olarak yoğunlaştığını göstermektedir.

Beden eğitimi ve sporun, toplum hayatında kazandığı bu yeni boyut ve fonksiyonlar, özel uzmanlık gerektiren alanların ihtiyacını karşılayabilecek spor elemanlarının yetiştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Beden Eğitimi Öğretmenliği ve Antrenörlük meslekleri dışında sporun yeni fonksiyonlar ve sporun bazı alanlardaki değerinin yeni keşfedilmesi, toplumun spordan beklenti boyutlarını genişletmesi; yönetim, ekonomi, medya, serbest zaman ve rehabilitasyon-sağlık gibi sahalarda yeni meslek alanlarını ortaya çıkarmıştır (20, 58).

Ülkemizdeki Spor Eğitimi veren Yüksek Öğretim kurumlarında Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği, Antrenörlük Eğitimi, Spor Yöneticiliği ve Rekreasyon bölümleri olmak üzere dört bölüm olarak eğitim-öğretim sürdürülmektedir. Ülkemizin ihtiyaçları doğrultusunda bazı Üniversitelerde Sağlık için Spor ve Fitnes, Spor Gazeteciliği, Engelliler için Spor gibi seçmeli yan alan sertifika programları açılmaktadır. Engelliler sporu, engellilerin ve engelliliğin tehdidi altındakilerin rehabilitasyon sporu olsun, hobi olarak yapılan aktiviteler olsun veya yarışmalara katılma olsun her türlü sportif faaliyetleri kapsar. Engelliler sporunun amacı, bireylerin yaşam kalitelerini yükseltmek, entegrasyon ve rehabilitasyonlarını gerçekleştirmedir (18, 24 , 29, 30).

Nüfusun %12,29'unun engelli olduğu Türkiye'de (41) önemli ölçüde engelliler sporu antrenörü ve engelliler için beden eğitimi öğretmenine ihtiyaç duyulmaktadır (44).

Spor Şurası "Engelliler ve Spor" komisyonunun raporunda;

Engelli Spor Kulüplerinin Yönetimi başlığı altında, "*Federasyonlar, Milli Eğitim Bakanlığı ve Yüksek Öğretim Kurulu arasında yapılacak protokolle mevcut sistemdeki eksikliklerin ivedilikle düzeltilmesi sağlanmalı, özellikle altyapı oluşturulmasında Engelliler Spor Öğretmenliği ve antrenörleri eğitimi gerçekleştirilmelidir.*"

Engelli Sporcu ve Antrenörlerin İstihdamı başlığı altında, "*Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapılarak özel eğitim okullarında beden eğitimi dersleri artırılarak, engelliler sporu alanında eğitim almış beden eğitimi öğretmenlerinin bu okullarda görev yapması sağlanmalı.*"

"*Engelliler için beden eğitimi ve spor öğretmenliği ile antrenörlük eğitimi teşvik edilmelidir.Engellilerin antrenörlük yapabilmeleri için yasal engeller ortadan kaldırılmalıdır.*"

"*Milli Eğitim Bakanlığına bağlı özel özel eğitim kurumlarında engelliler için eğitim almış beden eğitimi öğretmeni bulundurma zorunluluğu getirilmesi için yasal düzenlemeler yapılmalıdır.*"

Şeklinde ülke ihtiyaçları doğrultusunda tavsiye kararları alınmıştır (44).

90'lı yıllardan 2000'li yılların başına kadar, Türkiye genelindeki Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarının % 56'sında "Engelliler için Beden Eğitimi ve Spor" dersi seçmeli ders olarak yer almıştır(37). Ancak YÖK'ün "Eğitim Fakültelerinin Yeniden Yapılandırılması Projesi" kapsamında bu ders 2001

yılından başlayarak tüm Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okullarının Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümlerinde 3 kredilik zorunlu bir ders olarak okutulmaya başlanmıştır (38).

Bazı Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarında Seçmeli Anadal, Yan Dal olarak ve Modül programı olarak; Zihinsel Engelliler ve Spor, Duyusal Engelliler ve Spor, Engelliler Sporuna Teknolojisi, Özel Eğitim Teknikleri, Engelliler Sporunda Sağlık Sorunları, Engelliler Sporuna Uygulanması, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, Bedensel Engelliler ve Spor I: Bireysel Sporlar, Bedensel Engelliler ve Spor II: Takım Sporları derslerinin yer aldığı Engelliler Sporuna özgü programlar açılmıştır (40).

YÖNTEM

Türkiye’de beden eğitimi spor eğitimi veren kurumlar içerisinde Engelliler Spor Öğretmenliği Bölümünün açılarak, bu alanın ihtiyacı olan meslek elemanlarının yetiştirilmesi için gerekli olan örnek bir müfredat programının hazırlanarak ortaya konması amaçlanmıştır.

Bu doğrultuda yürürlükteki Beden Eğitimi Öğretmenliği Programı ve Köln Alman Spor Üniversitesi Rehabilitasyon ve Engelliler Spor Enstitüsü (yeni adıyla Hareket Terapisi-Hareketle Prevensiyon ve Rehabilitasyon Enstitüsü) ders programı esas alınarak örnek bir müfredat programı hazırlama yoluna gidilmiştir.

Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi veren Öğretim Kurumlarından Toplumun Beklentileri

Türkiye’de Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulları, beden eğitimi ve spor alanında verimli sistemlerin tasarlanmasına, nitelikli eleman yetiştirilmesine, gelişen spor teknolojisi olanaklarının tanıtılmasına, ülke genelinde beden eğitimi ve sporun gelişmesine katkı sağlayacak meslek elemanları yetiştirmeyi amaçlamaktadır.

Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Programının genel amacı, eğitim sisteminin amaçlarına ve ilkelerine bağlı, duyuşsal, sosyal, bilişsel ve fiziksel gelişmelerini göz önünde tutabilen, etkin öğretim yöntemlerini kullanabilen, öğretim teknolojilerinden yararlanabilen, öğrencilerde Atatürk, millet, vatan, bayrak, insan sevgisini ve manevi değerlere bağlılığının gelişmesine yardımcı olan, kendine güvenen, çabuk karar verebilen, demokratik yaşamın gerektirdiği tutumları kazandırabilen, kamu kaynaklarını, alana yönelik araç ve gereçleri iyi kullanabilen ve koruyabilen nitelikli bireyler yetiştirmektir (4, 33, 52, 54).

Öğretmenlik; genel kültür, özel alan eğitimi ve pedagojik formasyonla sağlanan özel bir ihtisas mesleğidir (16, 46). Statü ve saygınlığı, ülke ve kültürlerle göre değişmekle birlikte öğretmenlik,

doğrudan insanla ilgili bir meslek olması yönüyle, öteden beri kutsal bir meslek olarak görülmüştür.

Beden eğitimi öğretmenlerinin en önemli görevlerinden biri de; öğrencilerin, beden eğitimi ve spora olan ilgilerini uyandırmak ve okul çağı sonrasında da düzenli spor yapma alışkanlığını kazandırmaktır (32, 33, 35).

Ancak ilerleyen yaşlarda beden eğitimi ve spora aktif katılımı önemli bir gerileme olmaktadır. Sporun yaşlanma sürecinde zihinsel, fiziksel ve ruhsal alanlardaki olumlu fonksiyonları, örneğin biyolojik yaşlanma sürecini yavaşlatarak geciktirdiği ve yaşam kalitesini yükselttiği (8, 11, 13, 19, 25, 28, 45, 57, 58) göz önüne alındığında, bu durumun genel toplum sağlığı açısından olumlu etkilerinin olduğu söylenebilir.

Türkiye’de okul içi ve okul dışı spor eğitimi ile ilgili politikalar pratikte toplumun sağlıklı kesimlerine, yani sağlıklı öğrenci ve sporcuya yöneliktir. Bunu aktüel öğretim programlarında da görmek mümkündür.

Fiziksel aktivitelerden oluşan beden eğitimi ve spor, toplumun düzenli ve her yaş grubu için uygunluğu önceden belirlenmiş, dengeli fiziksel etkinliklerde bulunmasını sağlamak, buna bağlı olarak ta hastalıkların ve engellilik durumunun önemli sebeplerinden birini ortadan kaldırmak demektir. Bu yapıyla da beden eğitimi ve spor koruyucu hekimliğin (prevensiyon) bir parçası olmaktadır (2, 56). Hatta hastalıkların oluşumundan sonra da spor, tedavi ve rehabilitasyon aracı olarak kullanılmaktadır. Rehabilitasyon sürecinde ve içeriğinde spor olmaması düşünülemez (53).

Gelişmiş batı ülkelerinde, bazı hastalıkların özellikle koroner kalp hastalıklarının tedavisinde fiziksel egzersizlerin yer alması gerektiği düşüncesi 19. yy. sonlarında başlamıştır. 1970 li yılların başlarında bireysel tedaviler yerini genellikle grup rehabilitasyonuna bırakmış ve klinik dışı koroner hastalar egzersiz (spor) grubu sayısı 1200 lere (31), günümüzde, Almanya genelinde 6000 civarında kalp hastaları spor grupları, yakınlarının veya eğitimli spor öğretmenlerinin nezaretinde 7000’e yakın Doktor’un gözetiminde 100.000 lere ulaşmış koroner kalp hastasının sportif egzersizlerin içinde olduğunu söyleyebiliriz (15). Rehabilitasyon sporu ve fiziksel aktivitelerle, kişilik gelişimi, benlik saygısındaki gelişim, pozitif yönde psikolojik değişimler, hayat sevincinin ve kendine güvenin artırılması, psiko-sosyal alanda ilerlemeler, toplumsal ve mesleki entegrasyon gerçekleştirilmektedir (18, 26, 27, 29, 30, 43).

Genellikle jimnastik, yüzme ve grup halinde yapılan hareketlilik oyunları şeklinde uygulanan prevensiyon ve rehabilitasyon sporu, özel eğitim almış

kişiler ve beden eğitimi ve spor öğretmenleri tarafından yaptırılması gerekir (7).

Beden eğitimi ve spor öğretimi veren yükseköğretim kurumlarından toplumsal beklentilerini artıran gruplardan biri olarak karşımıza çıkan engelliler şimdiye kadar beden eğitimi ve spor hizmeti götürülmesi ihmal edilmiş grup olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kesin olarak bilinmeyen dünyadaki engelli sayısı, Dünya Sağlık Örgütü'nün tahmini rakamlarına dayanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından yaklaşık olarak dünya nüfusunun %10'u engelli olduğu tahmin edilmektedir. Gelişmiş ülkelerde bu oranın düştüğü, gelişmekte olan ve geri kalmış ülkelerde bu oranın yükseldiği söylenmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler listesinde yer alan Ülkemizde ise 2003 yılına kadar kapsamlı bir engelliler istatistiği/araştırması yapılmamıştı. 2002 yılında TÜİK ve Özürlüler İdaresi Daire Başkanlığı tarafından Türkiye genelinde geniş bir örneklem grubu ile geniş kapsamlı bir *Türkiye Özürlüler Araştırması* yapılmıştır. Araştırma sonucunda Türkiye nüfusunun %12.29'unun engelli olduğu belirlenmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2011 yılında yapılan nüfus sayımında Türkiye nüfusunun 74.724.269 olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre Türkiye'de 9.183.612 kişinin engelli olduğu söylenebilir (41, 50).

Engelli nüfusun % 11.10'unu erkek, % 13.45'ini kadın nüfusu oluşturmaktadır. Engel grubuna da baktığımızda ise % 1.25'inin bedensel, % 0.60'ının görme, % 0.37'sinin işitme, % 0,38'inin dil ve konuşma, % 0.48'inin zihinsel, %9.7'sinin ise kronik hastalıklar (kalp, diabet, böbrek, astım, kanser, aids gibi) oluşturmaktadır. Engelli nüfusun % 11.4'ünü ise birden fazla (çoklu) engelliler oluşturmaktadır (41).

Türkiye'de beden eğitimi ve spor öğretimi veren yükseköğretim kurumlarının öğretim programlarının ana amaçlarından biri okul içi alanda "orta öğretime" Beden Eğitimi Öğretmeni yetiştirmek olmasına rağmen, okul içi alan kavramından bugüne kadar normal eğitim veren kuruluşlar anlaşılmalıdır. Beden eğitimi ve spor öğretimi veren yükseköğretim kurumlarının müfredat programlarına "Özel Eğitim" ve "Engelliler için Beden Eğitimi ve Spor" dersleri konularak, mezun öğrencilerin özel eğitim okullarında ve engellilere hizmet veren kurumlarda çalışma imkanı bulursa, engelliler sporu formasyonuna yetersiz de olsa sahip olması amaçlanmıştır.

Kaynaştırma eğitimi, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi (12) Türkiye'de de yaygınlaşmaktadır. Kaynaştırma eğitiminde; öğretmen, öğrenci, ortam ve içerik faktörlerinin oluşturulması halinde tek bir engele sahip öğrencinin rahatlıkla entegrasyon sınıflarında akranlarıyla birlikte eğitim alma imkanı bulurlar ve eğitimde entegrasyon ve rehabilitasyon

açısından ideal bir yapı oluşmuş olur (39, 51). Bu durum diğer öğretmenlik alanlarında olduğu gibi, Beden Eğitimi Öğretmenlerinin de sınıflarında engellilere ders vermek zorunda olacaklarını göstermektedir (23). Böylelikle de, Beden Eğitimi Öğretmenlerinin eğitimleri sırasında bu alanda yeterli bilgiyi almaları, mevcut öğretmenlerin kapsamlı bir hizmet içi eğitimden geçmesi veya bu alanda ideal öğretmenler yetiştirmek için, ilgili bilim dallarının (Özel eğitim, Rehabilitasyon, Fizik Tedavi, Psikoloji, Beden Eğitimi ve Spor gibi) koordinesiyile oluşturulmuş programla Engelliler Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümü açılarak, alan uzmanı meslek elemanları yetiştirmek gerektiği ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de 2011-2012 öğretim yılı itibarıyla 303 özel eğitim ilköğretim okulu, 102 özel eğitim ortaöğretim okulu , 110 özel özel eğitim okulu , 1134 özel eğitim sınıfı bulunan okul ve bu okullarda 6060 özel eğitim sınıfı bulunmakta. Resmi ve özel özel eğitim okulları dışında, özel eğitim sektöründe Türkiye genelinde 1591 özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri bulunmaktadır (34).

2009 yılında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'nın himayelerinde, Milli Eğitim Bakanlığı ile Engellilerden sorumlu Devlet Bakanlığı ve Türkiye Beyazay Derneği'nin yürütücülüğünde başlatılan "Eğitim Her Engeli Aşar" Kampanyası'nın üçüncü yılı sonunda, Özel Eğitimin içindeki 150 bin engelli öğrenci sayısı %144 artarak 370 bine ulaşmıştır (47).

Örgün eğitimdeki engelli öğrenci sayısı ve eğitim kurumları dikkate alındığında beden eğitimi derslerinin ve beden eğitimi öğretmenliğinin hedef alanı içine girmektedir.

Avrupa Konseyi'nin "engellilerde spor" politikası konusunda kabul ettiği tavsiye kararına göre üye ülkeler, okullara devam eden engelli çocuklara uygun ve etkin beden eğitimi imkanı sağlamalı. Bu dalda öğretim göreceklelerin uygun bir eğitimden geçirilmesi için yeterli tedbirler alınması amacıyla eğitim hizmetlerini teşvik etmelidirler (6) karar alınmıştır.

Türkiye'de yasalar engellilerin normal sınıflar içinde "özel tedbirler" alınarak eğitilmesine teorik olarak imkan verirken, "özel tedbirler" ile ilgili öğrenim görmemiş olan beden eğitimi öğretmenlerinin uygulamada "rapor" yöntemini, yani engellinin beden eğitimi dersinden muaf tutulması yolunu benimsemesine yol açmıştır. Böylece engelli gençlerin, topluma entegrasyonlarında önemli fonksiyonlar üstlenebilecek beden eğitimi ve spordan ve spor yapma hakkından yoksun bırakılmaktadır.

Okul dışı alanda ise engelliler için Beden Eğitimi ve Spor genellikle üç platformda gerçekleşmektedir. Bunlar, terapötik hedefli iyileştirme tedbiri olarak

tedavi sporu, engelliler için rekreasyonel spor ve engelliler için müsabaka sporlarıdır.

Engellilere uygulanacak programlarda; spor eğitimi, rehabilitasyon ve rekreasyon alanlarında nitelikli elemanların birlikte çalışmalarını amaca uygunluğu açısından daha iyi olacaktır (17).

Hareketlilik, oyun ve sportif egzersizler sonucu engellinin fonksiyonel açıdan üst düzeye çıkarılması, bunu günlük yaşantısında da kullanabilir duruma gelmesi ve daha bağımsız yaşamaya başlaması ile ömür boyu sürecek bir rehabilitasyon sürecine adım atılmaktadır.

Beden eğitimi ve spor alanında tıbbi cimnastikçi, engelliler için hangi sporların hangi düzeyde uygulanabilir olduğunu tespit edebilecek ve bunu uygulayabilecek nitelikte çalıştırıcı, engellilerin serbest zamanlarını değerlendirmede her birinin bireysel engelliliklerindeki farklılığı göz önüne alarak, uygun formlar oluşturabilecek vasıfta rekreasyon lideri ve tedavi sonrası özel yada normal eğitim veren öğretim kurumlarına dönen engellilere, beden eğitimi derslerinde hangi yöntemlerin ve yaklaşımların uygulanabileceği bilgisine sahip beden eğitimi öğretmeni, toplumsal bir beklenti olarak karşımıza çıkmaktadır.

Engelliler Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Örnek Programının Analizi ve Toplumsal Beklentilere Uygunluğu

Engelliler Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümünün hayata geçmesi halinde, Özel eğitim okulları ve engelliler spor grupları ve klüpleri için Ülkemizin gereksinimi olan beden eğitimi öğretmenleri ve antrenörleri yetiştirilecektir.

Bu meslek elemanlarını yetiştiren Yüksekokulların öğretim programları, yapılandırmacı yaklaşımla öğretim yapacak şekilde gözden geçirilme çalışmalarına YÖK'ün programlarına bakıldığında görülmektedir. Bu nedenle sık sık programlarda değişiklik yapılmaktadır.

Açıkada tarafından yapılan bir çalışmada, Yüksekokullarda uygulamalı derslerin çoğunluğu spor dalı, öğretmen ve antrenörlük merkezli beceri aktarımına yönelik olduğu ve modern eğitim felsefesi ve ilkelerinin uygulanmasında yeterli olunmadığını ortaya koymuştur. Yapılan öğretmenlik uygulaması deneyimlerinde bu anlayışın sürdüğü gözlenmiştir (1,48).

Günümüzde, okullarda uygulanan beden eğitimi programının vizyonu şu şekilde belirlenmiştir: Beden eğitimi programı, öğrencilerin yaşamlarında kullanabilecekleri temel, özelleşmiş spora özgü hareket becerileri ile fiziksel etkinliklere özgü bilgileri, duyuşsal ve toplumsal özellikleri kazanmaları ve sağlığı geliştirici fiziksel etkinliklere yaşam boyu etkin katılım sağlamaları amacıyla hazırlanmıştır. Bu programın gerçekleştirilmesinde Yüksek Okullarda yetiştirilen öğretmen adaylarının donanımları çok büyük rol oynayacaktır (5, 9).

Çağdaş eğitim anlayışında, engelli öğrencilerin de akranlarıyla birlikte eğitim almaları yönünde çalışmalar yapılmaktadır. Kaynaştırma eğitimlerinin yapılabileceği ortamların oluşması halinde engelli öğrencilerin engelli olmayan öğrencilerle birlikte eğitim almalarının daha çağdaş ve medeni olduğu görülecektir.

Tablo 1. Alan derslerinin yarıyillara (dönemlere) göre dağılımı.

YARIYIL - ALAN	T	U	K
1. yarıyıl - Beden Eğitimi ve Sporun Temelleri	2	0	2
Genel Cimnastik	1	2	2
İnsan Anatomisi ve Kinesiyoloji	4	0	4
Engelliler Sporuna Giriş	2	2	3
Tekerlekli Sandalye Sporları I	2	2	3
2. yarıyıl - Engelliler için Sağlık Bilgisi ve İlk Yardım	1	2	2
Engellilerde Cimnastik	1	2	2
Atletizm	2	2	3
Tekerlekli Sandalye Sporları II	1	2	2
3. yarıyıl - Egzersiz Fizyolojisi	2	2	3
Engellilerde Ritim Eğitimi ve Dans	1	2	2
Engellilerde Yüzme	2	2	3
4. yarıyıl - Antrenman Bilgisi	2	2	3
Engellilerde Futbol (5 Kişilik – 7 Kişilik)	2	2	3
Halk Oyunları	2	2	3
Seçmeli I (Bireysel Sporlar 1)	2	2	3
Toplam	27	28	43
	55		43

Tablo 2. Genel kültür derslerinin yarıyllara (dönemlere) göre dağılımı.

YARIYIL - GENEL KÜLTÜR	T	U	K
1. yarıyıl - Türkçe I: Yazılı Anlatım	2	0	2
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi I	2	0	2
2. yarıyıl - Türkçe II: Sözlü Anlatım	2	0	2
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi II	2	0	2
Temel Müzik Eğitimi	1	2	2
3. yarıyıl - Bilgisayar I	2	2	3
Yabancı Dil I	3	0	3
Seçmeli I	2	0	2
4. yarıyıl - Yabancı Dil II	3	0	3
Bilgisayar II	2	2	3
5. yarıyıl - Sporda Fair Play ve Eğitimi	2	0	2
6. yarıyıl - Bilimsel Araştırma Yöntemleri	2	0	2
Engelliler ve Rekreasyon	2	0	2
7. yarıyıl - Drama	2	2	3
Topluma Hizmet Uygulamaları (Engelli Kuruluşlarına)	1	2	2
8. yarıyıl - Seçmeli II	2	0	2
Toplam	32	10	37
	42		37

Tablo 3. Meslek bilgisi derslerinin yarıyllara (dönemlere) göre dağılımı.

YARIYIL - MESLEK BİLGİSİ	T	U	K
1. yarıyıl - Eğitim Bilimine Giriş	3	0	3
2. yarıyıl - Eğitim Psikolojisi	3	0	3
Seçmeli I	3	0	3
4. yarıyıl - Özel Eğitim	2	0	2
Engelliler Sosyolojisi	2	0	2
Ölçme ve Değerlendirme	3	0	3
5. yarıyıl - Özel Öğretim Yöntemleri	2	2	3
Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı	2	2	3
6. yarıyıl - Sınıf Yönetimi	2	0	2
Okul Deneyimi	1	4	3
7. yarıyıl - Engelliler Psikolojisi	2	0	2
Rehberlik	3	0	3
8. yarıyıl - Öğretmenlik Uygulaması	2	6	5
Öğretmenlik Semineri	3	0	3
Toplam	33	14	40
	47		40

T: Teorik, U: Uygulama, K: Kredi

Engelli öğrenciler de engelli olmayan akranlarının gelişim düzeyi ve hızını yakalama şansına kavuşacaklardır. Kaynaştırma eğitimi şartlarının oluşmadığı ve yapılamaması durumunda ise, engelli öğrenciler için engel gruplarına spesifik ayrı okullarda eğitimin verilmesi daha uygun olacaktır.

Yukarıda belirtilen açıklamalar doğrultusunda, ideal eğitimi verebilecek öğretmenlerin özellikle de Beden Eğitimi Öğretmenlerinin eğitimi ve müfredat programlarının önemi ortaya çıkmaktadır.

Engelli öğrencilere ve engelli olmayan öğrencilere beden eğitimi dersi verecek öğretmenleri, Genel Kültür, Öğretmenlik Meslek Bilgisi ve Alan Bilgisinden oluşan müfredat programıyla yetiştirilen, Özel Eğitim Kurumlarının öğretmen ihtiyacını, Engelliler Spor Federasyonlarının ve Spor Klüplerinin Antrenör ihtiyacını, Kronik hastalıklar, Alkol-uyuşturucu madde bağımlılarının sporla

rehabilitasyonlarını gerçekleştirecek Antrenör ve Beden Eğitimi Öğretmenlerini yetiştirecek Engelliler Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümünü hizmete sunarak Ülkemizin ihtiyacını duyduğu meslek elemanlarını yetiştirme yoluna gidilmelidir (44).

Bu bölümün müfredat programını, yürürlükte olan Beden Eğitimi Öğretmenliği Programı (Bu bölümlerin lisans programları YÖK'ün 21.07.2006 tarihli genel kurulun kararları ile değiştirilmiştir. Değiştirilen bu yeni program 2006–2007 eğitim ve öğretim yılından başlamak üzere 1. sınıflarda uygulanmaya başlanmıştır.) şablonunda (59), beden eğitimi öğretmenliği, engellilik ve engelliler sporuna özgü mecburi ve seçmeli derslerden oluşan, Bielefeld Üniversitesi ile Paderborn Üniversitesi işbirliğinde, Bochum-Ruhr Üniversitesi, Frankfurt Üniversitesi, Münih Teknik Üniversitesindeki okutulan Prevensiyon ve Rehabilitasyon ana alanlarındaki (20)

derslerle, Alman Spor Üniversitesi Rehabilitasyon ve Engelliler Spor Enstitüsü'nün Lisans programından (42), ülkemiz şartlarına uygun olabilecek derslerden seçilerek örnek bir müfredat programı oluşturma yoluna gidilmiştir.

Beden Eğitimi ve Spor Öğretimi verilen Yüksek Öğretim kurumlarında, Engelliler Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü açılarak eğitim-öğretime başlaması halinde; aşağıdaki tablolarda gösterilen Alan Bilgisi, Genel Kültür, Öğretmenlik Meslek Bilgisi derslerinden oluşan örnek program görülmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Genel olarak, Yükseköğretim kurumları toplum ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikli insan gücünü yetiştirmekle yükümlüdür. Bu nedenle, üniversite eğitiminin genel eğitimden daha çok uzmanlık eğitimi karakteri kazanması, toplumun alanında ayrıntılı hizmet verebilecek düzeyde elemanların yetiştirilmesini sağlar. Engellilerin de göz ardı edilmeden hazırlanan, beden eğitimi ve spor öğretmenliği eğitimi veren kurumların müfredat programlarına bakıldığında (4. yarıyıldan Özel Eğitim, 7. yarıyıldan Engelliler için Beden Eğitimi ve Spor) beklentilere cevap vermediği görülür.

Gerek engelliler, gerekse normal beden eğitimi ve spor lisans eğitimine ait müfredatın hazırlanmasında dikkat edilmesi gereken husus, öğretim programlarının sadece okul içi değil, okul dışı meslek alanlarındaki yeni gelişmelere de cevap verebilecek yapıya sahip olmasıdır.

İstenilen bu yapının oluşturulmasının bir yolu, ya spesifik Engelliler Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü açılarak eğitim-öğretim yapılması. Diğer bir yolu ise; Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümlerinde toplumun ihtiyaçları doğrultusunda alanlar belirlenmeli. Bu alanlar, öğrencilerin öğrenimlerinin son iki yılında (ön lisans eğitimlerinden sonra) okul öncesi, ilk öğretim, orta öğretim, engelliler beden eğitimi öğretmenliği, spor yönetimi, spor ekonomisi, spor medyası, antrenör eğitimi ve rekreasyon gibi bölümlerle çeşitlendirilmeli. Öğrencilerin birden fazla bölüm okuyarak uzmanlaşmaları sağlanmalı ve lisans üstü düzeyde de desteklenmelidir.

Beden eğitimi ve spor öğretmenliği eğitimi yukarıda bahsettiğimiz şekilde uygulandığında; engelliler için beden eğitimi öğretmenliği, antrenörlüğü, yöneticiliği ve rekreasyon liderliği eğitim programı istenilen düzeyde meslek elemanı yetiştirmenin yolunu açacaktır.

Engelliler Spor Federasyonlarının Antrenörlük, Hakemlik ve Eğitim Kursları bu bölümlerde en üst düzeyde gerçekleştirilebilir.

2020 İstanbul Olimpiyat ve Paralimpik Oyunlarına bu bölümce akademik ve uygulama düzeyinde destek verilebilir.

Fiziki alt yapısı ve öğretim elemanları yeterli beden eğitimi ve spor eğitimi veren eğitim kurumlarının birinde Engelliler için Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği/Antrenörlüğü Bölümü açılmalı. Birden fazla Üniversiteyle de işbirliği yapılarak interdisipliner anlayış çerçevesinde yüksek lisans ve doktora programları gerçekleştirilebilir.

Engellilerin toplumsal entegrasyonu ve rehabilitasyonu için sporun önemli bir unsur olduğu eğitim kurumlarında anlatılmalı ve uygulanmalıdır.

KAYNAKLAR

1. Açıkada C. Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni Yetiştirmede Müfredat Programı Sorunları. Spor Bilimleri Dergisi, 1992; 4 (3): 3-13.
2. Akgün N. Egzersiz Fizyolojisi, 3. Basım, Cilt 2, s.151, Başbakanlık GSGM Yayın No:83, Ankara, 1989.
3. Alpman C. Eğitimin Bütünlüğü içinde Beden Eğitimi ve Çağlar Boyunca Gelişimi, MEB Basımevi, İstanbul, 1972.
4. Ankara Üniversitesi. Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu, Katalog 2002–2003, s.6, Ankara, 2002.
5. Anonim. MEB. Beden Eğitimi Dersi (1-8) Öğretim Programı Kılavuzu, Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara, 2007.
6. Avrupa Konseyi. Herkes İçin Spor Yasası-Özürlüler, Çev. M. Can Şipal, GSGM Yayınları, Yayın No:104, s.8, Ankara, 1991.
7. Bar. Bundesarbeitsgemeinschaft für Rehabilitation (Hrsg.): Rehabilitation Behinderter, Schädigung – Diagnostik – Therapie – Nachsorge. 2. Auflage, Deutscher Aertze Verlag, Köln, 1994.
8. Bauman A. Health Benefits of Physical Therapy for Older Adults. Epidemiological Approaches to the Evidence (In) M. Morris, A. Schoo.(eds). Optimizing Exercise and Physical Activity in Older People. Butterworth Heinemann, Edinburgh, London, 2004.
9. Bilir P. Yeni Beden Eğitimi Öğretim Programı ve Köy Enstitülerinde Beden Eğitimi Derslerinin Yapılandırıcı Öğretim Yaklaşımı Açısından Değerlendirilmesi. Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi 2008; VI(3).
10. Bohus J. Sportgeschichte: Gesellschaft und Sport von Mykene bis heute, s.27, München, Wien, Zürich: BLV Verlagsgesellschaft, 1986.
11. Brigmann W. Der Einfluss des Sports auf Altersvorgänge des Herz –Kreislauf-System?, Medizin und Sport 1986; 26-5: 136-139.
12. Buttendorf T. Sportunterricht mit geistig behinderten Kindern und Jugendlichen in den USA. Bewegungserziehung und Sportunterricht mit geistig behinderten Kindern und Jugendlichen, Ed.: Stefan

- Grössing, s. (253) 253-287, Bad Homburg: Limpert Verlag, 1981.
13. Clark GS, Siebens HC. Geriatric Rehabilitation. (In) JA. Delisa. (ed). Rehabilitation Medicine Principles and Practice. Lippincott-Raven Publishers. Philadelphia, 1998.
 14. Çobanoğlu Y. Çocuk Eğitiminde Spor Olgusunun Tarihsel Gelişimi. Buca Eğitim Fakültesi Yayın Organı, Beden Eğitimi ve Spor Özel Sayısı, 1992; 1(1): 10-11.
 15. DGPR. [www.dgpr.de/ herzgruppen html](http://www.dgpr.de/herzgruppen.html), Deutsche Gesellschaft für Praevention von Herz-Kreislaufkrankungen e.V., 2012.
 16. DPT. Yüksek Öğretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Yayın No: 2534, Ankara, 2000.
 17. Ergun N, Algun C, Dolunay N. Özürlülerde Spor Yaklaşımı, Spor Şurası Bildirileri, s. 123-132, 8-11 Mayıs 1990, Başbakanlık GSGM Yayınları, 1990.
 18. Fröböse I, Kosel H. Rehabilitation und Behindertensport, Körper- und Sinnesbehinderte, s.98, Pflaum Verlag, München, 1999.
 19. Fuller NJ, Sawyer MB, Coward WA, Paxton P, Elia M. Components of Total Energy Expenditure in Free-Living Elderly Men (over 75 years of age): Measurement, Predictability and Relationship of Quality-of-Life Indices. Br J Nutrit. 1996; 75: 161-173.
 20. Haag H. Einführung in das Studium der Sportwissenschaft: Berufsfeld, Studienfach und Wissenschaftsorientierung, Schorndorf: Hofmann, 1991.
 21. İnal AN. Beden Eğitimi ve Spor Bilimi, Nobel Yayın Dağıtım, s.5-6, Ankara, 2003.
 22. İşcan F. Türklerde Spor, MEB Basımevi, Ankara, 1988.
 23. Jansma D. Get Ready for Mainstreaming. Journal of Physical Education and Recreation, 1977; 48: 15-16.
 24. Jochheim KA. Die Bedeutung des sports in der Rehabilitation. In: Jung, K.; Brüggemann, G.; Jochheim, K-A. (Hrsg.): Behindertensport aus sportmedizinischer Sicht. Parma Schwarz GmbH, Monheim, 1978; s.5-9.
 25. Jockl E. Alter und Leistung, Springer Verlag, s.7, Berlin, Göttingen, Heidelberg, 1954.
 26. Jung K, Wollring U. Gymnastik als Therapie, Meyer/Meyer Verlag, s.15, Aachen, 1986.
 27. Kemper FJ. Behindertensport-Ein Bestandteil der Sozialen Offensive im Sport. In: Rusch, H., Sperle, N.(Hrsg.): Behindertensport an Hochschulen, s.15-28, Arensburg bei Hamburg, 1988.
 28. Kırdı N, Erbahçeci F, Uyanık M, Ayhan Ç. Yaşlılık ve Egzersiz. (In) S. Arıoğul. (ed). Geriatri ve Gerontoloji, MN Medikal& Nobel, Ankara, 2006.
 29. Konar N. İstanbul Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, Bilgi Matbaa Reklamcılık, s.161-165, İstanbul, 2011.
 30. Kosel H. Behindertensport, Körper- und Sinnesgeschädigter, 1. Auflage, München, 1981.
 31. Krasemann EO. Koronare Herzkrankheit und Bewegungstherapie-Historische Entwicklung. Handbuch der Koronargruppen betreuung, Ed.: O.A. Brusi; H. Weber-Falkensammer, s.18-20, Erlangen: Primed Fachbuch-Verlagsgesellschaft, 1986.
 32. MEB. İlköğretimde etkili öğretme ve öğrenme öğretmen el kitabı, İlköğretim Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2001.
 33. MEB. İlköğretim beden eğitimi dersi (1-8. sınıf) öğretim programı ve kılavuzu. Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara, 2006.
 34. MEB. http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_org_un_egitim_2010_2011.pdf, s.34-91, Erişim: 17.02.2012.
 35. MEGSB. İlköğretim Okulları, Lise ve Dengi Okullar Beden Eğitimi Dersi Öğretimi, Programları, MEGSB Yayınları, Yayın No: 826, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1988.
 36. Muratlı S. Çocuk ve Spor, Bağırğan Yayınevi, Ankara, 1997.
 37. Özer D, Müniroğlu S. Türkiye' deki Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okullarının Engellilere Yönelik Çalışmalarının İncelenmesi. Çağdaş Eğitim, 1998; 23(242): 21-24.
 38. Özer D. Engelliler için Beden Eğitimi ve Spor, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul, 2001.
 39. Özmen-Güzel R. Kaynaştırma Ortamlarında Öğretimsel Düzenlemeler. In: Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş, Editör: Ayşegül Ataman, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2009.
 40. Öztürk M. Engelli Bireyler için Fiziksel Aktivite Bülteni, 2010; 3: 3, 20.12.2010. (http://www.ebfad.com/dosyalar/EBFAD_bulten_03.pdf).
 41. Özürlüler Araştırması. http://www.ozida.gov.tr/arastirma/tr_ozurluler_arastirmasi/ek.pdf, Erişim: 17.02.2012, 13:08.
 42. Personal-Und Vorlesungsverzeichnis. Deutsche Sporthochschule Köln, Sommer Semester, 2007, s.176-181.
 43. Schüle K. Effektivitaet und Effizienz in der Rehabilitation, Zum Stellenwert von Bewegungstherapie und Sport, Schriften der Deutschen Sporthochschule Köln, Verlag Hans Richarz, Sakt Augustin, s.71-75, 1987.
 44. Spor Şurası. T.C. Başbakanlık, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, Spor Şurası 2008, 26-28 Kasım / Ankara, s.250-255.
 45. Strausenber SE. Sportliche Betaetigung im höheren Alter. Medizin und Sport 1986; 26-1: 5-9.
 46. Şişman M. Öğretmenlik Mesleğine Giriş, 2. Baskı, Pagem Yayınları, Ankara, 2000.

47. T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI.
[http://www.tccb.gov.tr/haberler /170/79649/tek-engel-var-o-da-egitimsizlik.html](http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/79649/tek-engel-var-o-da-egitimsizlik.html). Erişim: 09.05.2012.
48. Tamer K. Beden Eğitimi Oyun Öğretimi, Anadolu Üniversitesi, AÖF Yayın No:101, Ankara, 1987.
49. Tayga Y. Türk Spor Tarihine Genel Bakış, GSGM Yayını, Yayın No:87, Ankara, 1993.
50. TUİK.
www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=39&ust_id=11,
Erişim: 17.02.2012.
51. Turnbull R, Turnbull A, Shank M, Smith S, Leal D. Exceptional lives: Special education in today's schools (3rd ed.). New Jersey: Merrill, 2002.
52. Varol R, Saracaloğlu AS. Beden Eğitimi Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğini Seçme Nedenleri, I. Eğitim Kurumlarında Beden Eğitimi ve Spor Sempozyumu. İzmir: MEB Yayınları, s. 313–325, Ankara, 1991.
53. Weyer W. Die Förderung des Leistungssports der Behinderten durch die Bundesregierung. In: M. Weis / H.Liesen (Hrsg.) "Rehabilitation durch Sport – 1.Internationaler Kongress des Deutschen Behinderten – Sportverbandes 1995", s. 447, Marburg-Kilian, 1997.
54. Yavaş M, İlhan A. Beden Eğitimi ve Sporda Özel Öğretim Yöntemleri, 2. Baskı, Melisa Matbaacılık, Bursa, 1997.
55. Yaylacı F. İlköğretim Okulları Beden Eğitimi Dersi Öğretim Programlarının Değerlendirilmesi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1998; (1): 95-106.
56. Yazgan S. Şişmanlık ve Fiziksel Aktivite", Buca Eğitim Fakültesi Yayın Organı, Beden Eğitimi ve Spor Özel Sayısı, 1992; 1(1): 48.
57. Yıldırım İ. Anpassung ausgewaelter antropometrischer Daten an eine extreme Ausdauerleistung mit ihrer Beziehung zu Lebensalter, Laufleistung und Kostform. Diss., Johannes Gutenberg-Universitaet, s.138, Mainz, 1991.
58. Yıldırım İ, Karaküçük S, İmamoğlu AF, Ekenci G. Beden Eğitimi ve Spor Öğrenimi Veren Yüksek Öğretim Kurumlarının Öğretim Programlarının Toplumsal Beklentilere Uygunluk Düzeyleri Bakımından Analizleri. Eğitim Dergisi, 1993; 3: 55-70.
59. YÖK. Eğitim Fakültelerinde Uygulanacak Yeni Programlar Hakkında Açıklama, 2006 (http://www.yok.gov.tr/egitim/ogretmen/programlar_aciklama.doc., 2007, Nisan 12).